

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

'Omnia vincit amor': Het antieke beeld van de aardse liefde in middeleeuws-encyclopedische context (ca. 200 - ca. 1300)

Mulders, E.M.

Publication date
2013

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Mulders, E. M. (2013). *'Omnia vincit amor': Het antieke beeld van de aardse liefde in middeleeuws-encyclopedische context (ca. 200 - ca. 1300)*. [, Universiteit van Amsterdam].

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

DEEL II

DE DYNAMIEK VAN HET BEELD:

EROS ALS MIDDELEEUWS SYMBOOL

Het bijzondere karakter van de god Eros is een belangrijke en specifieke oorzaak van zijn voortbestaan in de middeleeuws-christelijke context gebleken. Tegelijkertijd dankte hij zijn voortleven aan een samenspel van meer algemene voorwaarden. Zo vloeiden ideologieën en hun uitingsvormen als vanzelfsprekend voort uit oudere vormen ervan. Het menselijk ervaren van een metafysische wereld achter de zichtbare bleek een steeds terugkerend verschijnsel. De wens van de mens het ongrijpbare in tastbare vormen -zoals goden en symbolen - te bevatten en te beheersen kwam eveneens steeds opnieuw naar voren. Tegelijkertijd weekten gewoonte en traditie deze tastbare vormen los van enige ideologische of anderszins 'hogere' samenhang. Daarom konden ze bij passende gelegenheden ook zónder enige beladenheid worden ingezet. Deze voorwaarden zijn geldig gebleken voor de context van het laat-Romeinse rijk en ook voor die van het vroege christendom. Tegelijkertijd zijn ze universeel. Ze passen bij alle mensen en alle tijden en beperken zich niet tot specifieke groepen.

Voortkomend uit deze kiem verwierf zich de god ook een plaats in de middeleeuwse encyclopedieën. Dit was een nieuwe positie. Hier bestond hij niet op eclectische gronden en op verschillende culturele niveaus, maar werd hij exclusief overgeleverd in een hoge culturele en wetenschappelijke context. Dit scheidde hem definitief van zijn oorspronkelijke poëtische en mythische wereld die, zoals hiervoor beschreven, immer onderwerp van discussie en interpretatie is geweest. Hier belandde de godheid expliciet in een samenhang met één God. De aanhangers van deze God gingen uit van één geopenbaarde waarheid waaraan niet getornd kan worden. In deze samenhang was het voor de encyclopedisten slechts de vraag hoe de schepping, met daarin ook de liefde én het antieke beeld ervan, binnen die onomstotelijke waarheid te begrijpen. De wereld der goddelijkheid zelf, stond in dit kader niet langer ter

discussie. Maar als het niet langer nodig was de goden van zinnigheid te voorzien en het de geleerden moeite kostte de liefde te verenigen met de wereld van deze God, waarom zouden ze dan?

Het moraliserende nut van Eros, de grondtoon zoals die gezet was in geschriften van Augustinus en die ook naar voren kwam in de *Psychomachia*, welke steeds weer met niet aflatende vlijt verwerkt en gekopieerd werden, is één reden. Maar bij het behoud van de antieke Eros in een middeleeuwse context treedt, behalve zijn didactische functie, ook een drietal andere zaken naar voren. Als eerste is dat het historisch besef in het middeleeuws-christelijke en encyclopedische denken: hoe pasten ruimte en tijd in een middeleeuws encyclopedisch milieu? Uit § I.2.4 volgde al dat de middeleeuws-christelijke geest zijn heden niet kon en wilde zien als een afgebakend geheel. Hieruit voortkomend kon en wilde hij het verleden - en daarmee Eros - evenmin zien als volledig 'anders' en inhoudelijk losstaand van zijn eigen ideologische standpunt. De verregaande drang tot kopiëren, verzamelen en uitleggen van alles wat was en ooit eerder was in relaties tot wat komen zou, was een direct gevolg van deze visie op de geschiedenis. Er was niets dat niet thuishoorde in de schepping van God en derhalve ook niets dat niet thuishoorde in de canon van kennis. Het heilsplan van God, dat tot uiting kwam in de perfectie van zijn schepping in al haar omvang, werd op zijn beurt gereflecteerd in encyclopedische werken, zoals de zesde-eeuwse *Etymologiae* van Isidorus van Sevilla en de twaalfde-eeuwse *Hortus deliciarum* van Herrad van Landsberg, maar ook in de decoratieprogramma's van kerkgebouwen vanaf de romaanse periode. Daarbij is deze canon steeds weer verder uitgebreid, gesystematiseerd en steeds weer begrepen en naar voren gebracht in bepaalde perioden en contexten vanuit de toen en daar heersende conventies.

Ten tweede moet hier het specifieke karakter van de mythologie in relatie tot de bijzondere aard van de antieke liefdesgod genoemd worden, alsmede de rol van het 'beeld' in het middeleeuws-christelijke encyclopedische denken. Zoals gebleken, bepalen de functionele, ideologische en zelfs ook de persoonlijke achtergrond en omstandigheden van de beschouwer - en niet de oorsprong van een mythe of mythologische figuur of een interpretatie daarvan - hun betekenis. Dit geeft de mythe of de mythologische figuur -het is in de inleiding al genoemd- een zekere symbolische waarde. Het stabiele beeld van

de liefde, met zijn vleugels, pijlen, boog en soms een fakkel in combinatie met zijn sterk variërende inhoud, zijn rijke spectrum aan mogelijke betekenissen, is hier een sterk voorbeeld van gebleken: de god der liefde is meer symbool dan representatie van iets specifiek, meer beeld dan inhoud. Algemeener zou men dan de vraag kunnen stellen of vanuit een encyclopedisch perspectief niet de gehele schepping een symbolisch beeld van een hogere waarheid was. Een verdere interessante vraag, speciaal ook met het oog op het relatief kleine en geletterde publiek van de encyclopedieën, is of in deze context het visuele beeld het geschreven woord illustreerde of het woord het beeld verklaarde?

Dit brengt een derde punt naar voren: de relatie tussen het beeld, de tekst en de context. Het is vanzelfsprekend dat beelden en teksten niet als zelfstandige categorieën beschouwd dienen te worden, tenzij vanuit een strikt formele invalshoek. Beeldmateriaal draagt immers vaak substantieel bij aan een groter begrip van de geschreven bronnen en hun context en vice versa. Ook kunnen afbeeldingen en teksten elkaar visueel en inhoudelijk versterken. In dat geval kan de boodschap niet ten volle door één van de twee begrepen worden en moeten ze samen beschouwd worden. Het op elkaar betrekken van de twee kan soms juist ook de kracht en inhoud van beide typen uitingsvormen tekort doen. De twee bronsoorten dragen eigen betekenissen, hebben hun eigen ontwikkelingsgeschiedenis en brengen hun boodschap op geheel eigen wijze over. De inhoud van die boodschap komt in dat geval voort uit de wisselwerking tussen de bron en zijn context en publiek.

Genoemde fenomenen vormen tezamen de sleutel tot het begrip van de incorporatie van Eros in de encyclopedische samenhang, anders dan alleen toegevoegd uit didactisch oogpunt, te weten als verbeelding van de ondeugd der vleselijke liefde. Het begrip 'beeld' zal hierbij dynamisch blijken en Eros zal tot een echt 'middeleeuws symbool' worden.